

Abstracts

- Yonatan Goldshtein: s. 2
Rekonstruktion af prosodiske forhold
- Sune Gregersen: s. 3
Proksimativt færdig ('lige ved') i øsmål og østdansk
- Asgerd Gudiksen: s. 4
Ømålsordbogens samling som sproghistorisk kilde
- Bjarne Simmelkjær Sandgaard Hansen: s. 5
Skovshoveddialekten: en lingvistisk beskrivelse
- Henrik Hovmark: s. 6
Dialektoptegnelser fra fiskerlejerne ved Øresund
- David Håkansson & Henrik Rosenkvist: s. 7
Utbrytningar i skånska
- Alex Speed Kjeldsen: s. 8
Bornholmsk ordbog. Metaordbogen som sproglig resource
- Alex Speed Kjeldsen: s. 9
Gudjimmaswinst æjlle gott gammalt borriijnholmst?
- Michael Lerche Nielsen: s. 10
Rune-bornholmsk? På sporet af de tidligst kendte bornholmske dialekttræk
- Pia Quist: s. 11
Frøuwerne på tjørvet. Hvordan Amager- og Skovshoved-dialekterne forblev in business i indre by København

Rekonstruktion af prosodiske forhold

Aarhus Universitet

De tonale og prosodiske fænomeners historie er ikke studeret i samme grad som segmental lydforandring. Vi ved altså relativt lidt om, hvilke mekanismer der driver prosodisk lydforandring, og prosodi udelades ofte af rekonstruktionen af tidligere sprogstadier (Campbell in press). Årsagerne til dette skal især findes i manglen på direkte kilder til prosodiske forandringer. Så hvad stiller vi op, hvis vi skal rekonstruere det historiske forløb, der har ledt til den enorme prosodiske variation, der kendetegner de danske dialekter? I dette foredrag præsenteres to bud på besvarelser af det spørgsmål.

Først diskuteres generelle metodiske greb til prosodisk sproghistorie på baggrund af tvær sproglige typologiske studier (fx Hyman 1978) og erfaringerne med rekonstruktion af den tonale accent i de skandinaviske, nordgermanske sprog (fx Bye 2011). I manglen på direkte evidens for tidligere tiders prosodiske forhold må vores rekonstruktioner baseres på indgående forståelse for de synkrone, dialektale forhold samt menneskets artikulation og sproglige kognition. I denne diskussion inddrages beskrivelserne af de østsønderjyske tonaldialekter og de prosodiske forhold på Fyn.

Dernæst præsenteres de første resultater fra et større studie af den prosodiske variation i dansk. Studiet søger at bidrage til stødets historie ved detaljeret kortlægning af variationen i stødets udbredelse. Inspireret af dialektometri (fx Prokić & Nerbonne 2013) anvendes statistiske redskaber til at analysere den sproglige variation. De metodiske greb præsenteret i første del forsøges anvendt på dette materiale.

Litteratur

Bye, Patrik. 2011. Mapping Innovations in North Germanic with GIS. *OSLa: Oslo Studies in Language* 3(2). 5–29.

Campbell, Eric W. In press. Why is tone change still poorly understood, and how might documentation of less-studied tone languages help? In Patience Epps & al. (eds.), *Historical linguistics and endangered languages: exploring diversity in language change*. New York: Routledge.

Hyman, Larry M. 1978. Historical Tonology. In *Tone*, 257–269. Elsevier.

Prokić, Jelena & John Nerbonne. 2013. Analyzing dialects biologically. In Heiner Fangerau & al. (eds.), *Classification and evolution in biology, linguistics and the history of science: concepts - methods - visualization* (KulturAnamnesen Band 5), 147–162. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

SUNE GREGERSEN

Proksimativt færdig ('lige ved') i øsmål og østdansk

Københavns Universitet

I dette oplæg undersøges brugen af *færdig* (*færed, færi, farru* etc.) i betydningen 'lige ved, nær ved' i øsmål og østdansk, jf. eksemplerne i (1)–(2):

(1) Sejerøsmål

de æ færæð å ræjnæ

'det er nærved at regne' (Thorsen 1894: 137)

(2) Bornholmsk

Hon gâ voss ju Brö, då vi va så swöltena, a vi va farrua å krapera.

'Hun gav os jo Brød, da vi var nær ved at dø af Sult.' (Kuhre 1938: 61)

Denne konstruktion omtales i ordbøgerne (ØMO, *færdig*; BO, *færdig*), men synes ellers ikke at have påkaldt sig nogen videre opmærksomhed, selvom den er både typologisk og sproghistorisk interessant. Med udgangspunkt i tidligere dialektbeskrivelser og et mindre tekstmateriale vil jeg foreslå en analyse af *færdig* som en såkaldt PROKSIMATIV aspektmarkør i traditionelt bornholmsk og øsmål. Proksimative aspektkonstruktioner kendes fra en lang række sprog i verden, men en udvikling fra 'færdig' til proksimativ betydning er hidtil kun beskrevet i ganske få (bl.a. litauisk, jf. Holvoet 2014). Efter at have redegjort for denne brug af *færdig* og argumenteret for analysen som aspektmarkør vil jeg kort skitsere konstruktionens historie. Jeg påpeger at der synes at være tale om en gammel konstruktion, men et 'ungt' dialekttræk, i den forstand at proksimativt *færdig* tidligere var udbredt også i skriftsproget, men i løbet af det 19. århundrede begyndte at blive opfattet som et ikke-standardtræk.

Litteratur

BO = J.C.S. Espersen. 1908. *Bornholmsk Ordbog*. København: Bianco Luno.

Holvoet, Axel. 2014. Phasal and proximative complementation: Lithuanian *baigti*. *Baltic Linguistics* 5: 81–122.

Kuhre, J.P. (udg.). 1938. *Borringholmska Sansåger* (Danmarks Folkeminder 45). København: Schönberg.

Thorsen, P.K. 1894. *Sprogarten på Sejerø*. København: Thiele.

ØMO = *Ømålsordbogen. En sproglig-saglig ordbog over dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og omliggende øer* 1–. 1992–. København: Center for Dialektforskning & Universitets-Jubilæets Danske Samfund.

Ømålsordbogens samling som sproghistorisk kilde

Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet

Foredraget diskuterer problemer ved udnyttelsen af *Ømålsordbogens* samling af skriftlige dialektoptegnelser med udgangspunkt i sjællandske dialektræk, fx modsvarigheden til glda. *iu* og til glda. langt *a*.

Ømålsordbogens vigtigste kilde er ordbogens eget indsamlede materiale, dels lydoptagelser, dels skriftlige dialektoptegnelser. Samlingen af optegnelser er righoldig og indeholder mange oplysninger der ikke er overleveret i andre kilder, men den kan være lidt vanskelig at udnytte. Optegnelserne er nemlig blevet indsamlet over et langt tidsrum af en lang række optegnere med forskellige forudsætninger, der har brugt forskellige indsamlingsmetoder og hjælpemidler, og det er derfor blevet en heterogen samling, der må vurderes kildekritisk i forhold til de vilkår den er blevet til under, og som kræver baggrundsviden hvis oplysningerne skal forstås fuldt ud. Værd at bemærke er også at indsamlingen først begynder for alvor ca. 1925, et tidspunkt hvor rigsmålpåvirkningen af sjællandsk allerede var betydelig. Det fremskredne tidspunkt forsøgte man undertiden at kompensere for ved også at udsperge meddelerne om hvad ”de gamle” sagde. En fejlkilde er altså, foruden fejlhøring og misforståelser fra optegnerens side, at meddeleren kan have husket forkert. Desuden kan det i nogle tilfælde være usikkert hvilket sproglag en given form tilhører. Også udtalebetegnelsen er heterogen. Ganske vist er en stor del af optegnelserne i Danias lydskrift, men der kan være stor forskel på de enkelte optegners notationspraksis, fx bruger nogle optegnere kun et *r*-tegn, mens andre skelner mellem vokalisk *r* og konsonantisk *r*. Særlig broget er betegnelsen af de diftonger der normalt modsvarer langvokaler i glda. (og rigsmålet), og det kan undertiden være vanskeligt at afgøre om der er tale om udtalevariation eller variation i notationspraksis (jf. Gudiksen 2011). Foredragets sproglige diskussion vil derfor især koncentrere sig om vokalismen.

Litteratur

Gudiksen, Asgerd. 2011. Udviklingen af *u* foran glda. klusil og spirant i de danske ømål. I: Torben Arboe & Inger Schoonderbeek (red.), *Jysk, ømål, rigsdansk mv. Studier i dansk sprog med sideblik til nordisk og tysk – Festskrift til Viggo Sørensen og Ove Rasmussen*, 45–57. Århus: Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning.

Ømålsordbogen. En sproglig-saglig ordbog over dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og omliggende øer 1–. 1992–. København: Center for Dialektforskning og Universitets-Jubilæets Danske Samfund.

Skovshoveddialekten: en lingvistisk beskrivelse

Københavns Universitet

Overordnet set fremstår de sjællandske ømålsdialekter ganske velbeskrevne i den dialektologiske litteratur. Værker som Thorsen (1894) og Ejskjær (1970) har givet os adgang til en indgående forståelse af de fonetiske, fonologiske og morfologiske systemer i udvalgte dialekter, og den løbende udgivelse af ØMO bidrager til en stadig stigende forståelse af de sjællandske og øvrige ømålsdialekters ordforråd. Ikke alle dialekter er dog lige velbeskrevne. Eksempelvis er kilderne til og beskrivelserne af den oprindelige dialekt i Skovshoved nord for København særdeles fåtallige.

Med mit foredrag agter jeg at gøre et forsøg på en lingvistisk beskrivelse af den traditionelle skovshoveddialekts fonetik, fonologi, prosodi og morfologi med hovedfokus på de træk, der afviger fra rigsmålet. Eksempler herpå omfatter, men begrænser sig ingenlunde til

- sætningsmelodien
- forekomsten af andetledsstød
- omfanget af schwa-assimilation
- vokalkvaliteter, f.eks. gengivelsen af rigsmålets lange *a*, *e* og *u*
- gengivelsen af rigsmålets *ð*, *-rv-* og postvokaliske *b*
- formen af det personlige pronomen i 1.pl.oblik

Undervejs i beskrivelsen vil jeg desuden forsøge at belyse, hvor hver af disse træk ”kommer fra”, dvs. om de peger i retning af københavnsk (lav-/høj-), øvrigt sjællandsk ømål eller de geografisk tilgrænsende dialekter på den anden side af Øresund (skånsk og evt. bornholmsk). Som en del af denne udredning vil jeg diskutere muligheden for eksistensen af et decideret øresundsmål som allerede antydnet af Thorsen (1929: 151).

Litteratur

Ejskjær, Inger. 1970. *Fonemsystemet i østsjællandsk på grundlag af dialekten i Strøby sogn*. København: Akademisk Forlag.

Thorsen, P.K. 1894. *Sprogarten på Sejerø*. Kjøbenhavn: Thieles Bogtrykkeri.

Thorsen, P.K. 1929. Københavns dialekt tillige med noget om københavnske gadenavne. I: J. Byskov & Marius Kristensen (red.), *Afhandlinger og Breve af P. K. Thorsen 2: Blandede Afhandlinger*, 136–156. København: Det Schønbergske Forlag.

ØMO = *Ømålsordbogen. En sproglig-saglig ordbog over dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og omliggende øer 1–*. 1992–. København: Center for Dialektforskning & Universitets-Jubilæets Danske Samfund.

HENRIK HOVMARK

Dialektoptegnelser fra fiskerlejerne ved Øresund

Ømålsordbogen, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet

Samlingerne ved Ømålsordbogen rummer en række målrettede indsamlinger af sproget i fiskerlejerne på Øerne. De tidligste stammer helt tilbage fra 1922, da Udvalg for Folkemaal (Uff) bliver reorganiseret og arbejdet frem mod Ømålsordbogen, herunder indsamlingsarbejdet, lægges i mere systematiske rammer (Gudiksen & Hovmark 2009: 21ff.). En række studenter sendes ud med en ordliste til udforskede steder i hele ømålsområdet, og blandt disse steder er Dragør og kort tid efter Skovshoved. Arbejdet i Uff er imidlertid omfattende, og hvad angår fiskerlejerne ved Øresund, sker der først noget igen i 1932, hvor en student sendes ud til Sletten, Humlebæk og Hornbæk. I de følgende par årtier følger indsamlinger fra Tårbæk, Vedbæk og Snekkersten – sideløbende med indsamlinger fra en lang række andre fiskerlejer i hele ømålsområdet, herunder på den sjællandske nordkyst.

Jeg vil i dette foredrag se nærmere på de indsamlede data fra fiskerlejerne ved Øresund, især indsamlingerne i 1932. Hvor meget data blev der indsamlet og hvordan? Og hvilke typer af data? I hvor høj grad er indsamlingerne præget af det sproglige, der dominerede de første indsamlinger fra Dragør og Skovshoved (lyd og bøjning), og hvilken rolle spiller det ”saglige”, dvs. det kulturhistoriske og etnologiske, navne på redskaber, arbejdsgange m.v.? Indsamleren (Børge Rasmussen) blev ”instrueret” af den faste medarbejder, Ole Widding, og oplysningerne synes generelt at følge de fonematisk orienterede principper for lydskrift og lydoptegnelser der begyndte at tage form fra 1929 og frem (Gudiksen & Hovmark 2009: 57f.).

Jeg vil i det omfang det er muligt også diskutere i hvor høj grad dette skriftligt nedfældede materiale kan bidrage til at belyse spørgsmålet om den østdanske påvirkning af dialekterne i fiskerlejerne langs Øresund, der forbindes med Dragør og for enkelte træks vedkommende også med Skovshoved (omfanget af stød og apokope). Børge Rasmussen havde i 1932 i øvrigt netop bidraget til en beskrivelse af skånsk og indsamlet et mindre materiale om gammelkøbenhavnsk.

Litteratur

Andersen, Poul. 1932. Beretning om Udvalg for Folkemaals Virksomhed 1909-32. *Fortid og Nutid* 9: 161–210.

Gudiksen, Asgerd & Henrik Hovmark. 2009. Måske husker De noget alle andre har glemt. I: Asgerd Gudiksen & al. (red.), *Dialektforskning i 100 år*, 13–64. København: Københavns Universitet.

Ømålsordbogen. En sproglig-saglig ordbog over dialekterne på Sjælland, Lolland-Falster, Fyn og omliggende øer 1–. 1992–. København: Center for Dialektforskning & Universitets-Jubilæets Danske Samfund.

Utbrytningar i skånska

Uppsala universitet & Göteborgs universitet

I svenskt standardspråk förekommer enbart utbrytning med *som*-inledda bisatser, varvid *som* kan strykas om det inte är bisatsens subjekt som har brutits ut. I skånska dialekter förekommer också utbrytning med *som*, i likhet med standardsvenska, men till skillnad från standardsvenska kan *som* utelämnas även när subjektet är utbrutet (vilket också är vanligt i danska dialekter, se Pedersen 2014: 323) Därutöver finner man också utbrytning (eller konstruktioner som starkt påminner därom) där bisatsen inleds med:

- (*som*) *att* (se Bergman 1941, Lombard 1945, Håkansson 2020)
- *där* (*som*) (se Åkerlund 1979)
- *här* (*som*)
- *å/och*
- *såsom*

Ytterligare variation rör det expletiva ledet i utbrytningskonstruktionen, som kan vara *det*, *där* eller *här*. Några belysande exempel ges nedan.

1. där e ingen kann ria på dåmm (Braun 1969: 25)
2. de va hon där starta affären (Åkerlund 1979: 522f)
3. Där va tre store trä å blåste åmko'll. (Egendom, s. 8, Ejiskær, s. 115)
4. de va säkkstifira ad ja kkomm did (Braun 1969: 22)
5. Där e itt par fãlk här inge, såsom har fãd pennisjon. (Egendom, s. 6)

I vårt föredrag presenterar vi en undersökning av skånska utbrytningsliknande konstruktioner där vi fokuserar på strukturella och pragmatiska aspekter, och jämför dessa med liknande konstruktioner i andra dialekter, både svenska och danska. Undersökningen rör bland annat eventuella korrelationer mellan det expletiva ledet, det utbrutna ledet och valet av bisatsinledare. Vi kommer också att diskutera några svårigheter rörande kategorisering av utbrytningsliknande konstruktioner.

Litteratur

Litteratur och arkivmaterial presenteras i detalj vid föredraget.

ALEX SPEED KJELDEN

Bornholmsk ordbog. Metaordbogen som sproglig ressource

Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet

Takket være en kombination af fondsbevillinger og en stor indsats af en række frivillige bornholmere er det på kort tid lykkedes at tilvejebringe en stor bornholmsk metaordbog. Den digitale metaordbog forener en mængde leksikalske ressourcer, hvoraf mange ikke tidligere har været offentligt tilgængelige, i en samlet portal, som bl.a. også giver adgang til skriftsproglige dialekttekster (se <https://bornholmskordbog.ku.dk>).

I foredraget vil jeg kort opridse, hvordan vi har arbejdet med materialet, give en status for hvad vi har nået, og for hvad der er på tapetet i den kommende tid (bl.a. integration af grammatiske ressourcer, en større mængde dialekttekster og lydoptagelser). Endvidere vil jeg fokusere på ordbogen som ressource for sprogforskeren og ved hjælp af udvalgte eksempler forsøge at illustrere, hvordan den kan være et nyttigt værktøj for andet end rent leksikografiske studier. Endelig vil jeg lægge op til en diskussion af hvordan selve metaordbogs-konceptet kan udnyttes i et større perspektiv til studie af sproglig variation i Danmark og Norden.

Gudjimmawinst æjle gott gammalt borriijnholmst?

Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet

Sproget i Gudhjem udviser i ældre tid en række særtræk i forhold til traditionelt bornholmsk. Som et af de vigtigste kan nævnes en udpræget tendens til at foretrække mere regelrette (systematiske) bestemthedsformer af substantiver. Mens man i traditionelt bornholmsk ellers savner bestemthedsendelse ved hankønsord med udlyd på *-jn(n)* (*hujnn* betyder både ‘hund’ og ‘hunden’), hunkønsord med udlyd på *-n(n)* (*ân* betyder både ‘and’ og ‘anden’) og neutrumsord med udlyd på *-d (-ð)* (*fâd* betyder både ‘fad’ og ‘fadet’), gennemførtes en sådan i Gudhjem, hvor man fx sagde *hujnnijn*, *ânen* og *fâded* (på tilsvarende vis sagde man *konnan* ‘konen’ i stedet for den særlige form *konn*, som bruges/brugtes på resten af øen). Tilsvarende tendenser kan registreres ved flere andre ordklasser. I dag synes de særlige Gudhjem-former som *hujnnijn* imidlertid helt udryddede.

Principielt kan særformerne enten betragtes som morfologiske simplificeringer (analogidannelser) eller som reminiscenser af et ældre sprogtrin, men i foredraget vil jeg under hensyntagen til en række andre (sproglige) forhold argumentere for, at de snarest er opstået i et samfund med markant indvandring. Forholdet går imidlertid forud for den betydelige svenskpåvirkning (af andre dele af Nordlandet) i anden halvdel af 1800-tallet, og jeg vil derfor argumentere for, at de særlige morfologiske karakteristika er analogiformer, som skal ses i lyset af koncentreret svensk (fastlands-østdansk) indvandring i Gudhjem i anden halvdel af 1600 tallet efter at pesten i 1653 havde lagt byen stort set helt øde.

MICHAEL LERCHE NIELSEN

Rune-bornholmsk? På sporet af de tidligst kendte bornholmske dialekttræk

Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet

De bornholmske runesten, som dateres til midten af 1000-tallet, adskiller sig såvel udseende- som indholdsmæssigt fra de skånske, lollandske og sjællandske. Der er derimod ligheder med især runesten på Öland og i Småland, men man må her tage forbehold for den kronologiske stratigrafi i landsdelenes runetraditioner, som formentlig er den væsentligste årsag til forskellene på runesten fra Skånes sydkyst og Bornholm. Sprogligt og med hensyn til personnavneforrådet er der overensstemmelser med det mellemsvenske område, men der er også træk, som kun findes på Bornholm. Indlægget vil gennemgå de mulige rune-bornholmske træk frem til diskussion.

PIA QUIST

Frøuwerne på tjørvet. Hvordan Amager- og Skovshoved-dialekterne forblev in business i indre by København

Københavns Universitet

I Danmark accelererede standardiseringen og dialektudjævningen i det 19. og 20. århundrede og efterlod kun meget få områder – perifert fra København – med talere af traditionelle dialekter. Med udgangspunkt i hovedstaden som landets stærke normcenter ændrede danskerne deres talesprog i retning af københavnernes. I den sammenhæng fremstår det som uventet, at så sent som i 1970'erne og 1980'erne, kun få kilometer fra Københavns indre by, talte folk dialekter, der var bemærkelsesværdigt anderledes end københavnernes. I århundreder levede folk som landmænd og fiskere på Amager og i Skovshoved. De boede ikke isoleret uden kontakt til den store og voksende by København. Tværtimod, så langt tilbage som vi kan se i kilderne, dannede Amagerbønderne og Skovshovedfiskerne en integreret del af Københavns historie, da de hver dag gik til byens markedspladser for at sælge deres afgrøder og fisk.

Baseret på analyser af båndet dialektmateriale samt billeder og skriftligt kildemateriale fra henholdsvis Københavns Museum og Center for Dialektforskning ved Københavns Universitet vil jeg i denne præsentation angive nogle mulige forklaringer på, hvorfor skovserne og amagerbønderne så langt op i 1900-tallet holdt liv i henholdsvis skovshoveddialekten og amagermålet. Jeg vil anlægge et sociolingvistisk perspektiv og argumentere for, at dialekterne ikke kun fungerede som lokale identitetsmarkører i en modsætningsrelation til det københavnske borgerskab, men også, og formentlig endnu vigtigere, at dialekterne har fungeret som 'branding', når skovserne og amagerbønderne har solgt deres varer på de københavnske torve. Dialekten har slet og ret været et tegn på kvalitet og autenticitet.

Det præsenterede projekt er en del af *Omegnsdialekterne i de københavnske lyduniverser 1600-1950*, der er en del af det større tværfaglige forskningsprojekt *Lyden af Hovedstaden*, som er et samarbejde mellem dialektforskere, historikere og arkæologer.